

Тарас Паска

(Івано-Франківськ, Україна)

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Гуцульська спадщина посідає особливе місце в системі культурних надбань українського народу. Вона стала невичерпним джерелом процесу відродження національного виховання наприкінці ХХ століття.

На зорі незалежності України провідні науково-педагогічні установи, освітяни-практики, громадські організації Прикарпаття, Буковини і Закарпаття включилися у дослідження етнічних, мовних, культурологічних, освітянських, соціальних проблем самобутнього Гуцульського краю. Він охоплює східну, найвисокогірнішу частину Українських Карпат – понад 9 тисяч квадратних кілометрів. У 262 населених пунктах Гуцульщини проживає майже півмільйона чоловік, тут нараховується близько 260 загальноосвітніх навчальних закладів [1, с. 8].

Концептуальні засади гуцульщинознавства як системи знань про один із етнографічних регіонів України – Гуцульщину розробили прикарпатські вчені-педагоги та освітяни-практики Богдан Ступарик, Роман Скульський, Мирослав Стельмахович, Василь Хрущ, Ігор Пелипейко, Петро Лосюк, Петро Шкрібляк та ін. Національна ідея була домінуючою у їхній науковій спадщині, а творчий доробок знаменував новий шлях вирішення освітніх та педагогічних проблем молоді Української держави. Чимало зусиль для становлення і розвитку гуцульщинознавства доклали і науковці гуцульської діаспори – М. Домашевський, І. Сеньків, І. Докторук, В. Стефурак, І. Кузич-Березовський, О. Малецький, О. Роздольська.

Автори концепції гуцульської школи зуміли переконати суспільну думку і педагогічну громадськість, що відродження національної системи освіти і виховання молоді має орієнтуватися на формування національної психології, народної етики, естетики, філософії, правосвідомості. При цьому слід опиратися як на використання здобутків світової культури, так і на соціально-культурний досвід нашого народу, що синтезує в собі надбання численних етнографічних груп, зосереджених на теренах України та поза її межами – гуцулів, бойків, лемків, покутян та ін.

Доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України,
завідувачка кафедрою історії педагогіки Прикарпатського університету

ім. В. Стефаника Богдан Ступарик (1940-2002) став фундатором вивчення історії становлення й розвитку національної освіти і виховання в Галичині, у тому числі в Гуцульському регіоні. Про це свідчать його дослідницькі праці «Національна школа: витоки становлення» (1992), «Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939)» (1993), «Шкільництво Галичини (1772-1939)» (1994), а також численні публікації на сторінках провідних педагогічних видань України.

Член-кореспондент АПН України, директор Науково-методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство» АПН України і Прикарпатського університету Роман Скульський вважав гуцульщинознавство «приземленим українознавством». Він підкреслював, що необхідність відродження національної гуцульської школи характеризується такими факторами:

- гуцульський край вигідно відрізняється від інших регіонів України багатою природою. Він зберіг за собою статус «легень Європи», тому що гуцули змогли крізь віки пронести бережливе ставлення до природи та високу народну екологічну культуру;

- гуцульщина – це край високої виробничо-трудової діяльності людей, гуцули зберегли властиву нашому народові працьовитість, незважаючи на безгосподарність, марнотратство та соціальний песимізм, що утвердилися в радянський період;

- система трудового виховання дітей у гуцульських родинах заслуговує на те, щоб стати предметом ґрунтовного наукового вивчення та популяризації в усій Україні;

- гуцульщина – край високої художньо-естетичної культури, що знаходить своє втілення в усіх сферах суспільного життя (професійному та народному мистецтві, народних промислах, літературі, побуті тощо). Значна частина гуцулів успішно займається традиційними художніми народними промислами - ткацтвом, різьбою по дереву, виробами з шкіри, металу, гончарством, писанкарством і т.п.;

- відродження національної системи освіти та виховання молоді повинні орієнтуватися на ті елементи гуцульської та національної культури, які зберігають свої цінності на перспективу [2, с. 120-122].

Вагомий внесок у становлення і розвиток гуцульщинознавства наприкінці ХХ століття зробив прикарпатський вчений Мирослав Стельмахович (1934-1998) – академік АПН України, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки початкового навчання Івано-Франківського державного педагогічного інституту (згодом Прикарпатського університету ім. В. Стефаника). Його науково-

педагогічна спадщина стала безцінним джерелом для освітян Гуцульщини, зокрема книги «Народна педагогіка» (1985), «Народне дитинознавство» (1991), «Українське родинознавство» (1994), «Українська родинна педагогіка» (1996), посібники «Українознавство» (1994), «Методика викладання народознавства у школі» (1995), «Українознавство в національній школі» (1995).

Академік М. Стельмахович був переконаний, що «українська національна школа у рамках її загальнонаціональних, державних норм може мати також свої регіональні (місцеві) видозміни. Скажімо, на Гуцульщині може утворюватись і функціонувати українська гуцульська школа, на Бойківщині – бойківська, на Поліссі – поліська, на Слобожанщині – слобідська і т. д.» [4, с. 10].

За визначенням М. Стельмаховича, гуцульщинознавство – це система знань про один із етнографічних регіонів України – Гуцульщину, що висвітлює історію цього краю, його мову, природу, життя, побут, родинні і громадські стосунки, заняття, матеріальну і духовну культуру гуцулів [5, с. 50]. Упродовж 90-х років ХХ століття термін «гуцульщинознавство» впевнено увійшов у науковий обіг, ним стали послуговуватися в освітньому просторі Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини.

Науково-практичні засади сучасного гуцульщинознавства розробили відомі освітяни Косівщини і Верховинщини Ігор Пелипейко, Петро Лосюк, Аделя Григорук, Петро Шкрібляк.

Педагогічна спадщина І. Пелипейка (1928-2006) вмістила в себе понад 600 статей та 16 книг з історії рідного краю, шкільництва, літератури, мистецтва, фольклору, етнографії Гуцульщини. Він працював редактором газети «Освітнянський вісник» та журналу «Гуцульська школа», був членом Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США). Програми для 2-11 класів середніх шкіл з гуцульщинознавства та літератури рідного краю, запропоновані І. Пелипейком в 1999 році, стали методичним орієнтиром для впровадження цих курсів у варіативну частину навчальних планів загальноосвітніх закладів Гуцульщини.

Суть концепції гуцульської школи висвітлено у працях члена-кореспондента НАПН України, керівника науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» Петра Лосюка «Гуцульщинознавство в українській національній школі» (2001), «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону)» (2007), «Люблю тебе, Гуцульщино» (2012) та багатьох інших.

Концепція гуцульської школи як регіональної української національної, схвалена Гуцульською освітянською радою з ініціативи її очільника Петра

Лосюка, передбачає:

- створення умов для здобуття учнівською молоддю загальної середньої освіти на рівні державних стандартів, що забезпечить підготовку нової генерації спеціалістів для незалежної України;

- адаптація змісту освіти, зокрема її варіативного компонента, для розвитку здібностей і нахилів школярів, враховуючи особливості Гуцульського регіону;

- запровадження вивчення і використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства, що повинно максимально наблизити освіту до життя, забезпечити здійснення в найширшому обсязі краєзнавчого принципу у вивченні шкільних предметів, прищеплення учням реального, а не абстрактного патріотизму на основі виховання любові до рідного краю, його природи, історії. Тут мова йде не про виховання лише гуцула, а передусім – українця, європейця, який живе в центрі Європи;

- оволодіння економічними знаннями, навичками підприємництва і господарювання (газдівства), що відповідало б гірським умовам і гуцульському укладу життя;

- набуття учнями, як мінімум, однієї з таких місцевих професій, як різьбяр, ткалі-ліжникарки, вишивальниці, столяра, бондаря, тракториста, вівчаря, лісівника, пасічника;

- вивчення гри на народних інструментах, пісень, танців, народних обрядів, ігор, казок, поширених серед гуцулів;

- прилучення школярів до одного з видів спорту (легка атлетика, спортивні ігри, гірськолижний спорт, плавання) [3, с. 21-22].

П. Лосюк науково обґрунтував взаємозв'язок між поняттями «українознавство», «народознавство» і «гуцульщинознавство», вказавши, що співвідношення між ними носить багатогранний характер з наявністю спільних та специфічних прикмет і має ознаки спорідненості.

Впродовж двох останніх десятиліть загальноосвітні навчальні заклади Гуцульщини беруть активну участь у багатьох експериментах та пілотних проектах із впровадження гуцульщинознавства в систему навчально-виховної роботи шкіл, в дошкілля і позашкілля. Експериментальним майданчиком НАПН України стала Яворівська ЗОШ І-ІІІ ступенів Косівської районної ради, яку протягом півстоліття (1963-2013) беззмінно очолював кандидат педагогічних наук, Народний учитель України Петро Васильович Лосюк. У 2012 році Івано-Франківським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти прийнято рішення про надання Яворівській ЗОШ статусу «Авторська школа».

Помітними віхами у становленні гуцульщинознавства і розбудові гуцульської школи в кінці XX - на початку XXI століття стали:

- створення в 1991 році громадського науково-методичного об'єднання Гуцульська освітянська рада, яка об'єднала педагогічних працівників усіх гуцульських районів Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської областей (м. Косів);

- організація філії «Гуцульщина» Інституту українознавства Київського національного університету імені Т. Шевченка у районному центрі Верховина (згодом – відділення «Гуцульщина» НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України) в 1993 році (керівник Петро Шкрібляк);

- проведення наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську «Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні» (серпень 1993 року);

- започаткування роботи у Львові Регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини (голова – Нестор Библюк) в 1993 році;

- створення в 1994 році науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» Національної академії педагогічних наук України на базі Яворівської ЗОШ I-III ступенів та навчальних закладів Косівського району;

- публікація для обговорення проекту «Концепції українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття» з ініціативи Івано-Франківського обласного управління освіти в 1994 році (Р. Скульський, М. Стельмахович);

- прийняття регіональної програми «Освіта Гуцульського краю» на виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») при підтримці управлінь освіти Івано-Франківської, Чернівецької і Закарпатської облдержадміністрацій в 1995 році;

- видання регіональних науково-педагогічних часописів «Гуцульська школа», «Освітянський вісник», книжкової серії «Бібліотека гуцульської школи» та ін.

- створення і апробація орієнтовних програм з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів;

- міжнародний теоретико-методологічний та методичний семінар «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет», рекомендації якого схвалив II Світовий Конгрес гуцулів (м. Яремче, 1996 рік);

- всеукраїнські науково-практичні конференції «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчання і виховання учнів»,

«Розвиток здібностей особистості школяра з урахуванням регіональних умов і особливостей», Всеукраїнський науково-методичний семінар «Регіональний етнографічний компонент у сучасному освітньому просторі», регіональна науково-практична конференція «Вивчення історії Гуцульщини в контексті історії України» (90-ті роки XX століття - початок XXI століття);

– всеукраїнська науково-практична конференція у жовтні 2006 року «Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади» на базі навчальних закладів Косівського, Вижницького і Верховинського районів. У рекомендаціях конференції запропоновано МОН України та НАПН України узагальнити досвід використання регіональних етнографічних особливостей Гуцульщини у вихованні дітей та молоді і поширити його серед навчальних закладів інших етнографічних регіонів України;

– початок реалізації у 2006 році науково-дослідного проекту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку», якому відведено важливу роль в оновленні системи освіти і виховання гуцульської школи (перший керівник – Василь Хрущ).

Зараз, у період реформування органів місцевого самоврядування в нашій країні та реалізації положень нового Закону України «Про освіту» (2017) педагогічна громадськість Гуцульщини вважає за необхідне домогтися реального, а не лише задекларованого, рівного доступу до якісної освіти дітей у гірській місцевості, зберегти і примножити цінний досвід використання гуцульщинознавства в освітньому просторі краю.

Список використаних джерел

1. Гуцульщина: короткий довідник / П. Лосюк – Снятин: ПрутПринт, 2002. 124 с.
2. Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. *Матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 року* / упор. Л. Вардзарук. Івано-Франківськ: Коломийська друкарня ім. Шухевича, 1994. 176 с.
3. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний Камінь, 2001. 166 с.
4. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання: посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 180 с.
5. Стельмахович М. Українознавство, народознавство і гуцульщинознавство. Співвідношення між ними. *Гуцульська школа*, 1997. № 1. С. 49-53.